

Теорія та методика навчання

УДК 374.091.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15825310>

**Дослідження розвитку педагогічних ідей у неформальній освіті
розвинутих країн світу**

Наталія Лосєва

Доктор педагогічних наук,
професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
<https://orcid.org/0000-0002-2194-134X>

Роман Гомоляко

Аспірант III курсу спеціальності 011 «Освіта, педагогічні науки»
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
<https://orcid.org/0000-0001-7103-2518>

Прийнято: 19.06.2025 | Опубліковано: 29.06.2025

***Анотація.** Інтеграція до світового освітнього простору є важливим напрямом розвитку освіти України, що актуалізує необхідність вивчення закордонного досвіду, аналіз здобутків та прорахунків у освітніх новаціях розвинутих країн світу. Заслужовують на увагу педагогічні ідеї, які вплинули на розвиток неформальної освіти, її формування як відкритої системи, що функціонує на принципах доступності, неперервності, соціальної спрямованості. **Метою** статті є дослідження та узагальнення ідеї розвитку неформальної освіти у світовій практиці; висвітлення процесу зміни підходів до неформальної освіти закордонних країн та України залежно від історичного,*

суспільного, культурного та національного контексту, а також опис їх впливу на подальший розвиток системи неформальної освіти. Виокремлено спільні та відмінні характеристики розвитку педагогічних ідей цих країн, з метою застосування досвіду в системі вітчизняної неформальної освіти. Оглядовий аналіз проблеми проведено у ретроспективному контексті, що дозволяє розкрити вплив неформальної освіти у різних країнах на розвиток суспільства у певний історичний період.

У наш час формальна освіта поступово втрачає свою монополію і розуміння освітян щодо можливостей впливу неформальної освіти на розвиток компетентностей людини стає одним з головних завдань педагогічної спільноти. **Результати** досліджень доводять, що неформальна освіта пропонує новий зміст і новітні форми навчання, які дозволяють людині пристосуватися до трансформацій та інновацій у швидкозмінному житті. У багатьох розвинутих країнах світу неформальна освіта спрямована на поглиблення демократії, свобод людини, на створення умов для формування національної свідомості громадянина й у той же час на формування толерантності для життя у глобалізованому світі, покращення комунікацій. Проаналізовано та презентовано вітчизняний і закордонний досвід розвитку неформальної освіти з метою застосування та впровадження окремих ідей у практику неформальної освіти в Україні. Проведений аналітичний огляд показує великий ресурсний потенціал неформальної освіти, яка здатна достатньо швидко реагувати на різні освітні потреби людини і є важливою складовою системи освіти протягом життя. **Методами** дослідження слугували порівняльний аналіз та якісний контент-аналіз міжнародних досліджень. Було розглянуто педагогічні ідеї розвитку неформальної освіти в окремих країнах світу, досвід їх реалізації та вплив на суспільний розвиток. **Висновки.** Стаття має практичне значення для вдосконалення освітніх практик, покликана сприяти кращому розумінню тенденцій розвитку сучасної освіти в цілому та специфіки розвитку

неформальної освіти, виявленню викликів освіти сьогодення, що потребують розв'язання.

Ключові слова: педагогічні ідеї, неформальна освіта, розвиток, особистість, суспільство, закордонний досвід.

Study of the Development of Pedagogical Ideas in Informal Education in Developed Countries

Nataliya Losyeva

Doctor of Pedagogical Sciences,
professor of Nizhyn Mykola Gogol State University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2194-134X>

Roman Gomolyako

PhD student of Nizhyn Mykola Gogol State University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-7103-2518>

Abstract. *Integration into the global educational space is an important direction in the development of Ukrainian education, which highlights the need to study foreign experience and analyze both achievements and shortcomings in the educational innovations of developed countries. The pedagogical ideas that have influenced the development of informal education and its formation as an open system functioning on the principles of accessibility, continuity, and social orientation deserve special attention. This article presents, examines, and synthesizes ideas related to the development of informal education in global practice. It highlights the process of changing approaches to informal education in foreign countries and Ukraine, depending on historical, social, cultural, and national contexts, and describes their impact on the further development of the informal education system. Common and*

distinctive features in the development of pedagogical ideas across countries are identified, with the aim of applying this experience to the domestic system of informal education. A review analysis of the problem is conducted in a retrospective context, revealing the impact of informal education in different countries on societal development during specific historical periods.

Nowadays, formal education is gradually losing its monopoly, and understanding the potential of informal education in shaping human competencies is becoming one of the main challenges for the pedagogical community. The article demonstrates that informal education offers new content and learning formats that enable individuals to adapt to transformations and innovations in a rapidly changing world. In many developed countries, informal education is aimed at strengthening democracy and human freedoms, fostering national consciousness, and simultaneously promoting tolerance, global awareness, and improved communication. The authors analyze and present both domestic and international experiences in the development of informal education, with the goal of applying and implementing relevant ideas in the Ukrainian context. The analytical review highlights the significant resource potential of informal education, which is capable of quickly responding to diverse educational needs and is an essential component of lifelong learning. Research methods included comparative analysis and qualitative content analysis of international studies. The study considers the pedagogical ideas behind the development of informal education in various countries, the experiences of implementation, and their impact on social development. The article has practical significance for improving educational practices,, the study of these ideas contributes to a better understanding of modern educational trends and the specifics of informal education development, It also helps identify contemporary educational challenges.

Keywords: *pedagogical ideas, informal education, development, personality, society, foreign experience.*

Постановка проблеми. Педагогічні ідеї і наукові дослідження в галузі освіти протягом багатьох століть набували змін та трансформацій: виникали та масштабувалися різноманітні освітні інституції, нові методи та форми навчання, впроваджувалися інноваційні технології тощо. Освіта була, є і залишається ключовим фундаментом розвитку особистості та суспільства в цілому. І неформальна освіта у цьому процесі виконує важливу функцію та надає нових потужних імпульсів розвитку сучасного високотехнологічного суспільства, оскільки дозволила залучити до освітньої діяльності тих, хто залишався поза межами формальної освіти. Отримуючи знання та навички, людина має можливість одразу використовувати їх на практиці, підвищувати власну кваліфікацію тощо. У такий спосіб неформальна освіта стала важливою складовою освітнього середовища: не «додатком» до формальної освіти, а самостійною освітньою системою, яка дозволила забезпечити найрізноманітніші освітні потреби особистості. Також однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти України є її інтеграція до світового освітнього простору й тому доречним буде дослідження педагогічних ідей і кращих практик у галузі неформальної освіти різних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку педагогічних ідей, організації навчання і виховання, різноманітним аспектам педагогічних досліджень присвятили свої наукові праці В. Андрущенко, Л. Артемова, І. Бех, Н. Бібік, М. Бурда, С. Гончаренко, І. Зайченко, О. Ляшенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, М. Фіцула та інші. Так, І. Бех наголошує на необхідності особистісно орієнтованого підходу до навчання, на розвитку унікальності індивіда, а не лише передачі знань. Він підкреслює важливість побудови довірливих стосунків у системі «вчитель-учень», визначенні спільних освітніх цілей та шляхів їх досягнення [1, с. 49-51]. На важливості не лише отриманні знань, а на формуванні компетентностей наполягає Н. Бібік й визначає діяльнісний принцип навчання як один з

найефективніших, що враховує потреби та інтереси особистості [2]. Про необхідність адаптації освіти до сучасних вимог та динамічних змін, до особистого запиту людини та її прагненні самореалізації вказує у власних дослідженнях С. Сисоєва [3]. Більшість сучасних науковців проголошують необхідність таких принципів та характеристик освітнього процесу, які значною мірою притаманні саме неформальній освіті. Ураховуючи, що в наш час формальна освіта поступово втрачає свою монополію, актуальним завданням для педагогічної спільноти постає проблема дослідження можливостей впливу неформальної освіти на розвиток компетентностей людини.

Неформальну освіту та питання її реалізації досліджували О. Аніщенко, А. Гончарук, Н. Василенко, Я. Куліш, Л. Лук'яненко, Л. Ніколенко, Н. Мартинова, Н. Павлик, С. Прийма, Ю. Рогозна, Є. Савельєв, О. Шапочкіна, І. Шевченко та інші. Наприклад, Н. Василенко розглядає неформальну освіту в межах концепції неперервного навчання, що надає людині можливостей набувати знання, формувати погляди, адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі, компенсувати недоліки традиційної освіти, формувати здатності до подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку людини [4, с.131]. О. Шапочкіна досліджує питання пов'язане з неформальною освітою майбутніх учителів і пропонує узагальнене визначення неформальної освіти як складової системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивованого виду діяльності, що пов'язаний зі свідомим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій [5]. Нам імпонує і ми будемо оперувати означенням А. Гончарук, яка визначає неформальну освіту як організовану, структуровану та цілеспрямовану навчальну діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти і спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних вікових груп населення [6, с. 32].

Про важливість ретроспективного аналізу наукових досліджень, пов'язаних з ідеями розвитку неформальної освіти, наголошують сучасні дослідники І. Акименко, М. Воробель, Л. Лук'яненко, Л. Ніколенко, Н. Павлик, В. Піддячий та інші. Так, Л. Лук'янова наголошує, що праця, які висвітлюють проблеми теорії і практики організації неформальної освіти в Україні та за кордоном ще обмаль і висвітлення подібних питань є актуальним [7, с. 414]. Н. Павлик також акцентує увагу на необхідності подальших наукових досліджень здобутків неформальної освіти у досвіді інших країн та врахування їх у проектуванні напрямів і форм їх реалізації в українському освітньому просторі [8, с. 95-98]. Л. Ніколенко вважає, що вдале поєднання історико-педагогічного аналізу неформальної освіти є корисним для розробки стратегії інтеграції національної освіти в світовий освітній процес [9, с. 25-26].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на появу нових наукових публікацій, присвячених проблематиці неформальної освіти, дослідження процесів розвитку педагогічних ідей у розвинутих країнах світу є недостатнім і залишається низка питань, що потребують подальших досліджень. Вітчизняна система неформальної освіти ще не знайшла чіткого стратегічного вектору розвитку, який мав би належне спрямування в єдиний європейський освітній простір. Досить обмеженими є наукові доробки, що аналізують й систематизують вітчизняні та закордонні здобутки неформальної освіти з метою визначення спільних та унікальних для кожної країни принципів та напрямків розвитку. У науковій літературі не вистачає досліджень щодо системної класифікації організаційних підходів з урахуванням наявних у світі практик, обмаль наукових розвідок щодо нових ефективних технологій розвитку неформальної освіти. Отже, аналіз процесу становлення і формування неформальної освіти у розвинених країнах, вивчення їхнього досвіду залишається актуальним. Акцентування цього питання дозволить виокремити успішні кейси, порівняти їх з тенденціями розвитку

вітчизняної системи неформальної освіти та скорегувати її вектор розвитку в європейський освітній простір.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення ретроспективного аналітичного огляду розвитку педагогічних ідей, які конкретизують міжнародний досвід упровадження неформальної освіти, практик її застосування в рецепції освітніх практик України та закордонних країн. Для досягнення мети дослідження сформульовано такі завдання:

1. Здійснити ретроспективний аналітичний огляд педагогічних ідей у неформальній освіті розвинених країн.
2. Проаналізувати тенденції розвитку вітчизняної системи неформальної освіти в історичному контексті.
3. Систематизувати наявний досвід різних країн світу, визначити спільні характеристики та напрям розвитку систем неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічні ідеї є узагальненою назвою думок вчених, їх концепцій, поглядів на процеси навчання, виховання та розвиток людини. С. Гончаренко визначає термін «ідея» як «форму мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямовану на перетворення дійсності» [10, с. 140].

Педагогічне дослідження, у загальному сенсі, розуміється як цілеспрямований процес вивчення актуальної педагогічної проблеми (з використанням наукового апарату, наукових методів) та аналізу результатів з метою пошуку напрямів удосконалення освітньої практики. Відома українська вчена О. Сухомлинська наголошує, що «педагогічне дослідження – це «мікроісторія», коли розглядається педагогічне явище в минулому... і до проблеми дослідження долучаються соціальний, культурний, науковий, історичний контексти. Такий методологічний підхід дає можливість всебічно і фахово подивитися на педагогічні процеси, що відбувалися в минулому, виявити

зрушення та новації (або, навпаки, регрес), простежити, як рухався досліджуваний феномен: циклічно, лінійно, спіралеподібно чи якось інакше» [11, с. 8-13].

Тому автори намагаються здійснити дослідження саме в ретроспективному контексті. Неформальна освіта є способом реалізації ідей, що стосуються питань свободи, творчості особистості та її самореалізації. Це один з видів освіти, який передбачає розвиток компетентностей (які можна розглядати як динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну діяльність) [12, с. 50].

Уперше поняття «неформальна освіта» використав американський учений Філіп Кумбс у 1968 році в книзі «Світова освітня криза: системний підхід. Він визначав неформальну освіту як організовану освітню діяльність, що націлена на забезпечення конкретних навчальних запитів особистості поза межами шкільної системи (формальної освіти). Ф. Кумбс наголошував, що така освіта є адаптивною та гнучкою, націленою на конкретні результати і забезпечує освітні потреби тих груп населення, які не мають доступу або можливості до формального навчання. Найбільш дієвими інструментами неформальної освіти Кумбс вбачав навчальні тренінги і воркшопи, програми грамотності для дорослих, професійне навчання, курси підвищення кваліфікації [13].

Проте, історія становлення неформальної освіти є набагато старшою та існувала у практиці людства навіть тоді, коли ще не була чітко окреслена даним терміном, але ж цілком відповідала вимогам сучасного підходу до поняття «неформальна освіта». Однією з перших європейських країн, яка активно почала розвивати неформальну освіту ще у XIX столітті на тлі демократизації суспільства, індустріалізації країни та необхідності підвищення рівня освіти різних верств населення, була Швеція. Акцент робився на доступність та

добровільність освіти, і такий підхід значно вплинув на виникнення неформальної освіти в інших скандинавських країнах.

У Данії розвиток неформальної освіти був націлений на підвищення рівня освіти населення країни після скасування кріпацтва у 1788 році, а також на демократизацію сільських громад. У фокусі освіти була молодь з сільської місцевості, яка не мала доступу до університетської освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграли ідеї священника та данського реформатора Ніколая Фредеріка Северина Грундтвінга, який розглядав освіту як інструмент розвитку громадянських чеснот та національної свідомості людини, навчання "для життя, а не для іспитів". Його підхід передбачав посилення почуття спільності, демократії та солідарності шляхом «життя у спільноті» (проживання викладачів та студентів разом у гуртожитках народних шкіл).

Під впливом ідей Грундтвінга Норвегія також розвиває неформальну освіту. Проте їх модель була орієнтована на боротьбу за культурну та національну ідентичність, релігію та любов до природи. У скандинавських країнах виникають такі формати неформальної освіти: робітничі освітні ініціативи (лекції, семінари та курси з акцентом на соціальну справедливість, права людини і демократію для навчання робітників); освітні об'єднання та товариства читання (об'єднання людей задля спільного читання та обговорення актуальних тем); народні школи (з'являються неформальні курси з арифметики, письма та читання для дорослих); навчальні гуртки (зібрання групи людей без викладача для спільного навчання); вечірні курси та недільні школи; релігійно-освітні об'єднання (вплив релігійних громад, які навчали морального виховання, історії християнства, Біблії тощо).

Після Другої світової війни у цих країнах виникають програми для пенсіонерів, жінок та іммігрантів, а освіта значним чином спрямована на розвиток медіаграмотності та демократії. Народні школи також стають осередками культурної, соціальної і політичної активності, а їх випускники вже

ініціюють створення власних профспілок та кооперативів. Освітні послуги вже є доступними для жінок та малозабезпечених громадян, з'являються нові напрямки неформального навчання, на кшталт, екологія, мистецтво, соціальні науки. Наприклад, у Данії сьогодні діє понад 70 народних шкіл, які пропонують навчальні курси різної тематики та тривалості (від тижня й понад 10 місяців), а у Норвегії їх понад 80. З початком ХХІ століття у Норвегії набуває популярності концепція «навчання впродовж життя» та діджиталізація освіти. Країна однією з перших створила онлайн-освітні платформи для дорослих, цільовою аудиторією яких є широке коло громадян, особливо тих, хто може мати ускладнений доступ до формальної освіти: літні люди, малозабезпечені верстви населення тощо. Освітні програми скандинавських країн не мають вікових обмежень, будуються на демократичності, діалозі, навчанні заради розвитку без формального оцінювання. Неформальна освіта поетапно стає частиною державної політики, що свідчить про визначення її ефективності та результатів. Сучасний стан моделі неформальної освіти скандинавських країн характеризується підтримкою з боку держави, уряди фінансово підтримують організації, заклади та установи, які створюють можливості неформального навчання. Фокус зроблено на громадянську освіту, непорушність прав людини, рівність та інклюзивність. Неформальна освіта у ХХІ ст. усе більше діджиталізується: з'являються нові онлайн-курси, платформи, дистанційні зустрічі, відбувається адаптація до нових суспільних викликів. Отже, сучасна неформальна освіта скандинавських країн заснована на культурі, рівності та свободі і є інструментом сталого розвитку та демократії через освіту [14, с. 45-60].

У ХІХ столітті швидкий рівень урбанізації та індустріалізації Великобританії також викликав потребу в отриманні нових навичок і знань, особливо серед робітничого класу, які переїжджали працювати до великих міст. Особливостями британської моделі неформальної освіти є практичність: отримання корисних знань задля впровадження успішної професійної діяльності.

Не менш важливим стала ідея самостійного здобуття знань для подальшого саморозвитку особистості. Освіта була орієнтована на потреби сучасності й багато форматів виникали з ініціативи громадських організацій або ж самих робітників. Ранніми форматами неформальної освіти, які виникли у Великобританії, були: механічні інститути (надавали наукову та технічну підтримку кваліфікованим ремісникам та співробітникам через практичні заняття і вечірні лекції з точних наук); народні університети (випускники Кембриджу та Оксфорду організовували серії лекцій для тих, хто не мав доступу до вищої освіти); народні бібліотеки та читацькі клуби (підвищення рівня грамотності серед малозабезпечених верств населення через підтримку самостійного навчання і доступу до книг); робітничі інститути (покращення рівня загальної освіти робітничого населення через гуманітарні науки) [9, с. 1-2]. Неформальна освіта Великобританії була орієнтована саме на розвиток практичних навичок робітничого класу, їх самостійність та соціальний прогрес. У подальших роках неформальна освіта Великобританії набуває державної підтримки та суттєво виходить за межі освіти для робітників. Значну популярність набувають курси громадянської освіти, культури та історії. У 1944 році виникає закон «Education Act», що заклав основу для подальшої безкоштовної освіти для всіх, а також передбачав розвиток освіти дорослих через діяльність громадських центрів. У 1960-1980-х роках виникає концепція освіти протягом життя (lifelong learning), а також поширюється соціально орієнтовані освітні ініціативи як нові інтерактивні формати навчання орієнтовані на потреби громад і частина руху за доступ до освіти та рівність. Протягом цього періоду набувають широкої популярності такі формати неформальної освіти як вечірні класи, курси з різних тематик (музика, кулінарія, мова тощо) та навчання для жінок, людей з інвалідністю, пенсіонерів, емігрантів [15, с. 99-127]. Вагомим досягненням розвитку неформальної освіти того часу є поява національних кваліфікацій (визнання курсів з певних професій) та розвиток цифровізації

освіти. Сучасному стану британської системи неформальної освіти характерний індивідуальний розвиток особистості, професійної адаптації та цифрової грамотності, залучення різних груп населення до освіти незалежно до віку, статі та соціального статусу [16; 15, с. 99-127].

У Франції внаслідок революцій кінця XVIII-XIX століть і зростанням робітничого руху, а також розвитку ідеалів рівності і свободи, також починає розвиватися неформальна освіта. Головна її мета – зробити освіту доступною для всіх, особливо незаможних верств населення та представників робітничого класу. На відміну від Великобританії, французька модель більше уваги приділяла поширенням гуманітарних наук – філософії, історії та літератури. Освіта вважалась інструментом формування громадянина нового покоління і навчання було пов'язане з ідеями захисту прав людини, соціальної справедливості та розвитку грамотності серед населення. Французька модель неформальної освіти мала такі ініціативи: недільні курси та вечірні школи (прагнули надати елементарну освіту для молоді та дорослих з бідних родин); освітні ініціативи утопічних соціалістів, зокрема Роберта Оуена (проведення педагогічних експериментів у робітничих кооперативах, навчання через ігри. Освіта розглядалась як шлях побудови гармонійного суспільства, його соціального та морального вдосконалення). Розвиваються гуртки грамотності та самоосвіти, культура публічних дебатів й освіта стає основою демократичного та антифашистського руху. Під час Другої світової війни неформальна освіта стає підпільною, виникають таємні курси та клуби, що стають частиною опору. У повоєнному періоді освіта розглядалась як основа рівності та соціальної єдності, на законодавчому рівні закріплено статус Асоціацій народної освіти та утворення Національного центру народної освіти. Відкриваються вечірні школи, освітні центри для різних груп населення (фермерів, молоді тощо), адже особлива увага надається політичній просвіті та професійній перепідготовці. Також повоєнному періоду Франції характерне створення і поширення клубів

кіно, театру та літератури, з'являються центри культури, які були багатофункціональними середовищами, націленими на вільний розвиток особистості [9, с. 1-2]. Унаслідок масових робітничих та студентських протестів 1968 року неформальна освіта стає простором експерименту, свободи думки і радикальної критики. Активно розпочинають діяльність центри соціальної освіти для молоді, яка не мала нагоди здобувати формальне навчання; виникають альтернативні школи, феміністичні освітні гуртки, міські простори освіти. Події цього року спричинили соціальну та культурну революцію, яка стала фундаментом сучасного міжкультурного діалогу, громадянської освіти та освіти протягом життя. У 80-90-ті роки ХХ ст. гостро постають проблеми безробіття, соціальної ізоляції та інтеграції іммігрантів. У відповідь на це з'являються програми освіти для безпритульних, молоді вразливих категорій з околиць та в'язнів; поширення набувають курси вивчення французької мови. На сьогоднішній день неформальній освіті Франції характерний розвиток онлайн-освіти, освітня діяльність через молодіжні центри (навчання через творчість, проекти, волонтерство), курси з громадянських прав та французької мови для іммігрантів, а також акцент на освіту через мистецтво: музичні студії, художні гуртки, театральні лабораторії. Сучасна французька модель неформальної освіти включає в себе поєднання особистісного розвитку, культури та соціальної інтеграції, які націлені на розвиток участі громадян у життя країни та подолання нерівностей [17; 7, с. 85-100].

Німецька система неформальної освіти була тісно пов'язана з ідеями національного відродження, гуманізму та Просвітництва. Освіта розглядалась як інструмент формування національної ідентичності, а самі освітні ініціативи мали на меті виховати відповідальних і вільних громадян. Значна увага приділялася вивченню політики, історії та філософії. Інноваційними форматами неформальної освіти у Німеччині того часу були: патріотичні та філософські товариства (діяли під впливом ідей Фіхте, Гегеля та Гердера і були засобом

духовного та національного виховання, самосвідомості й патріотизму); педагогічні ініціативи Йоганна Генріха Песталоцці (навчальні курси, особливо для бідного населення, які орієнтувались на «навчання через діяльність», й особлива увага приділялась розвитку фізичних, розумових і моральних якостей особистості); спортивно-освітні клуби (поєднання освітніх лекцій, морально-політичного виховання та фізичних вправ у межах гімнастичних клубів. Їхня мета – розвиток дисципліни, любові до країни та розвиток командного духу, фізичне виховання як складова морального та патріотичного становлення людини).

Головною ланкою неформальної освіти повоєнної Німеччини стали народні вищі школи, які відкривалися для всіх категорій громадян, незалежно від соціального статусу та віку і були спрямовані на розвиток критичного мислення і формування свідомості демократичного громадянина держави.

У 70-80-х роках ХХ ст. неформальна освіта оформлюється у державні рамки та, згідно Німецької конференції міністрів освіти, визнається як третя складова освітньої системи (на рівні зі шкільною та вищою). У цей період з'являється загальнонімецька мережа закладів неформальної освіти, відбувається активне фінансування мовних програм для іммігрантів, курсів підвищення кваліфікацій тощо. 1990-ті роки характеризуються особливою увагою підтримці молоді, жінок та мігрантів у освіті, а також питаннями навчання безробітних та їх інтеграції. У цей період поширюються європейські програми (Grundtvig, Erasmus+ та інші) і міжнародні партнерства. На сьогодні німецька модель неформальної освіти спрямована на розвиток цифрових платформ навчання, орієнтована на освіту протягом життя, доступність та інклюзію. Німеччина має провідний досвід у розвитку неформальної освіти у Європі й передусім, це її визнання на державному рівні, інституалізація та державна підтримка через правову базу [18].

Американська неформальна освіта була пов'язана з ідеями участі громадян у житті країни, прагненням до самоосвіти та просвітництвом нації. Це була добровільна ініціатива самих громадян: створення та розвиток освітніх гуртків і товариств. Серед унікальних форматів неформальної освіти США можна виділити: освітні проєкти для афроамериканців (після скасування рабства філантропічні організації відкривали вечірні курси грамотності, підготовчі школи для вступу до вищих навчальних закладів та недільні школи); освітні клуби для жінок (створення спільнот для реалізації різних соціальних проєктів (таких як притулки та дитячі бібліотеки), а також групові обговорення літератури, питань моралі та освіти, прав жінок); університети розширеної освіти (поєднували у собі лекції та концерти, біблійні студії та театральні постановки, що було орієнтовано на культурний розвиток громадян та їх саморозвиток).

Післявоєнному періоду розвитку неформальної освіти в США притаманний масовий розвиток коледжів, які пропонують курси професійного самовизначення та вечірніх освітніх занять для дорослих, а також так званих «шкіл свобод»: можливість неформального навчання у Південних штатах для афроамериканців. У цей же час уряд держави підтримує програми вивчення англійської мови та освітні курси для ветеранів Другої світової війни, що постало гострою необхідністю у 50-70-х роках XX століття. Протягом 1970-1980-х років набувають поширення програми освіти у громаді (заклад освіти виступав як осередок розвитку громади), які окрім освітніх можливостей пропонували соціальну підтримку, участь у житті громад та культурні заходи. У цей же час популярності набувають і відкриті університети: вечірні курси та освітні заняття у вихідні для працюючої категорії населення.

З початком XXI століття в США активно розвиваються масові відкриті онлайн курси на платформах edX, Coursera, Khan Academy, які дозволяють здобувати освіту у зручному онлайн форматі у вільний час, а також підбирати курси під власні освітні потреби. Ефективними стають короткострокові

програми швидкого освоєння професійних навичок, а модель навчання протягом життя *lifelong learning* набуває потужних обертів. На сьогодні широкої популярності набули освітні курси з політичної і громадської активності, прав людини тощо. Розвинена мережа осередків спільного навчання (наприклад, публічні бібліотека, коворкінги, громадські навчальні центри тощо) дозволяє забезпечити доступ населення до якісних освітніх послуг, що є відкритими для усіх категорій громадян. Неформальна освіта США наразі дозволяє створювати рівні можливості доступу громадян до знань, надає можливість адаптації населення до змін на ринку праці через професійні курси, а також виступає потужним інструментом розвитку громад [19, с. 45-60].

В Україні початком розвитку системного підходу до неформальної освіти можна вважати 1860-1880-ті роки, коли поширення набув Громадівський рух української інтелігенції щодо просвітництва народу, поширення української мови і розвиток культури. Його представниками були Павло Чубинський, Володимир Антонович, Михайло Драгоманов та інші. Громадівський рух просувався через популярні на той час брошури і видання (наприклад, «Громада»), неформальні лекції, вечірні читання тощо. З 1868 року провідну роль у розвитку неформальної освіти країни посідає товариство «Просвіта», засноване у Львові, яке відкриває аматорські школи, читальні, бібліотеки тощо. Покликане для здійснення просвітницької діяльності серед українців та українок Галичини, товариство сприяє роботі театрів, читалень, гуртків, приділяючи багато уваги створенню освітніх можливостей для робітників та селян. На початку XX століття діяльність товариства поширюється на всю територію Західної України, набуває популярності аграрна та кооперативна освіта: видавництво методичної літератури, курси фінансової грамотності, аграрні гуртки. 1917-1921 роки відзначились розвитком культурно-освітньої діяльності у Східній та Центральній частині України, ключову роль у якій брали вищезгадана «Просвіта», осередки УНР та кооперативи. Проводяться народні

лекції та тимчасові курси для вчителів, активно діють школи українознавства. У 20-30-ті роках ХХ ст. більшовицька партія СРСР розгортає культурно-освітню кампанію з ліквідації неписьменності задля підвищення рівня грамотності населення в умовах індустріальної модернізації та залучення громадян до участі у житті суспільства на соціалістичних засадах. І хоча кампанія була централізованою та керованою владою, у багатьох випадках діяла у форматі неформальної освіти, навчаючи грамотності доросле населення та залучаючи освічених громадян до викладання для інших. Ця діяльність хоч і мала певні позитивні сторони (відсоток грамотного населення збільшився), серед населення також мала й негативні відгуки (примусовий характер залучення громадян до здобуття освіти і покарання за ухилення; низькі критерії писемності для населення тощо) [20]. Цьому періоду характерна також діяльність робітничих клубів та хат-читалень (культурно-освітніх установ клубного типу), які були осередком просвіти в сільських місцевостях.

У радянській Україні неформальна освіта зробила значний внесок у підвищенні грамотності та кваліфікації робітничого класу. На підприємствах діяли курси освіти для дорослих та різні технічні гуртки без відриву від виробництва та у вільний від роботи час (наприклад, вечірні школи). У цей час популярною формою неформальної освіти є діяльність позашкільних закладів (будинків культури, палаців піонерів тощо), які пропонували участь у гуртках мистецького, наукового та технічного напрямку. У період УРСР неформальна освіта виступала переважно як ідеологічний інструмент та спосіб покращення виробництва. Існуючі можливості дозволяли людям здобувати знання поза формальною системою освіти й навчальні формати відповідали принципам неформальної освіти, хоч і не мали такого визначення на той час і були, по факту, централізованими.

З проголошенням незалежності України у 1991 році новим вектором розвитку неформальної освіти стала її інтеграція як частини ринку праці,

особистісного розвитку та громадянського суспільства. У кінці XX - на початку XXI століття створюються перші громадські ініціативи, посилюється роль неурядових громадських організацій, які сприяють розвитку освіти, екології, знань про права людини тощо. У цей час починають діяти новітні на той час формати навчання – семінари, тренінги, молодіжні обміни за підтримки міжнародних партнерів. Переломним в контексті суспільно-політичних змін для країни став 2014 рік – початок російсько-української війни, зміна політичного керівництва, низка реформ, посилення участі громадян у житті країни тощо. Освітні ініціативи цього часу, переважно, спрямовані на розвиток лідерства та правової обізнаності громадян, ознайомлення з реформами та їх можливостями, протидія російській пропаганді. Неформальна освіта стала інструментом європейської інтеграції країни та посилення впливу європейських цінностей на українське суспільство. Неформальна освіта найкраще відповідала актуальним викликам того часу: програми менторства для внутрішньо-переміщених осіб, перекваліфікація ветеранів війни, підтримка молоді зі східних регіонів тощо. Протягом наступного десятиліття спостерігається масовість розвитку можливостей неформальної освіти та їх цифровізація: безкоштовні онлайн-курси українською мовою (Відкритий Університет Майдану, EdEra, Prometheus тощо), платформи з поширення педагогічних напрацювань та інновацій (Всеосвіта, НаУрок, EdCamp Ukraine) тощо. По всій Україні відкриваються коворкінги, хаби, громадські простори, молодіжні центри – місця, які стають осередками розвитку неформальної освіти через тренінги, лекції, воркшопи. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну неформальна освіта набуває ще більшого значення в контексті підтримки та адаптації населення: курси з першої домедичної допомоги, навчання цифровим навичкам, психологічна підтримка, медіаграмотність тощо. Виникають нові онлайн-платформи, які дозволяють отримувати необхідні знання у дистанційному форматі. Фокус на внутрішньо-переміщених осіб та освітніх ініціатив для їх розвитку і підтримки, комплексна

робота з ветеранами, військовими та їх родинами: від реінтеграції у суспільство до програм перекваліфікації. Отже, будучи у XX столітті інструментом підвищення загальної грамотності населення, у XXI столітті неформальна освіта в Україні стає провідником європейських цінностей країни через навчання громадської активності, лідерства та інноваційних форм освіти. Саме вона стала відповіддю на соціальні виклики часу: початку війни в 2014 році, пандемії COVID-19 та повномасштабної війни.

Результати дослідження та висновки. Проаналізувавши становлення та розвиток педагогічних ідей у неформальній освіті різних країн, можна стверджувати:

1. Педагогічні ідеї розвитку неформальної освіти виникли як відповідь на виклики розвитку суспільства та потреби особистості.
2. Система неформальної освіти націлена на забезпечення доступу всіх категорій населення до різноманітних освітніх курсів.
3. Важливою метою її є не лише надбання знань, а й формування компетентностей людини, системи цінностей (демократія, національна свідомість та самоідентифікація, громадянська позиція, відповідальність тощо).
4. Для українців неформальна освіта є важливою складовою адаптації освіти до нових умов, певним компенсаторним механізмом формальної освіти у вельми складних умовах життя.
5. Загалом, у світовій практиці неформальна освіта є інструментом розвитку людського потенціалу, отже й розвитку держави.

Дослідження розвитку неформальної освіти в розвинутих країнах світу, виявлення сучасних освітніх викликів, що постають перед Україною, та шляхів їх подолання потребують подальших різнопланових розвідок науковців. Перспективним, на думку авторів, буде (заплановане нами) дослідження впливу

неформальної освіти на професійну діяльність молодих педагогів, на їхнє прагнення до самовдосконалення та самореалізації в освітній діяльності.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/420694.pdf .
2. Бібік Н. Компетентісно орієнтовані завдання як навчальний ресурс соціалізації молодших школярів. URL: <https://surl.lu/baixdu> .
3. Сисоєва С.О. Роль освіти в сучасному світі // Рідна школа. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Київ. 2008 р.- № 11. С. 3-6.
4. Василенко Н.Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформально професійного навчання в Україні // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності: матеріали VII Міжн. науково-практичної конференції - К.: ІПК ДСЗУ, 2014. С. 130-138.
5. Шапочкіна О. Неформальна освіта: зарубіжний досвід організації // Неперервна професійна освіта за кордоном. Ч. 7. 2011. С. 122-125.
URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/579/1/O_Shapochkina_.pdf
6. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС // Педагогічні науки. 2012. № 54. С. 31-36.
URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/964/1/Goncha.pdf>
7. Лук'янова Л., Ващенко Л. Неформальна освіта різних категорій дорослого населення: теоретичні аспекти, методичні засади // VIII Україно-Польський/Польсько-Український науковий форум «Освіта для миру»: зб. наук. пр. м. Переяслав, 2019. С. 400-417.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734295/1/volume_2_2019-400-417.pdf .

8. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді: [Навчальний посібник] – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 162 с.
URL: http://eprints.zu.edu.ua/26013/1/Teoriya_Neformalna_Osvita.pdf.
9. Ніколенко Л.Т. Професійний розвиток педагогів у формальній, неформальній та інформальній освіті дорослих: історико-педагогічний аспект // Імідж сучасного педагога. 2016. № 4(163). С.25 – 33.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706430/1/Nikolenko.PDF>.
10. Гончаренко С. Український педагогічний словник: словник. Київ: «Либідь», 1997. 373 с. С. 140. URL: <https://surli.cc/jxrbsx>.
11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». 3б. Наук. праць «Педагогічні науки». Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. С. 8-13. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/issue/view/12/95>.
12. Losyeva N., Strelnikov V. Rozvytok hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do samovdoskonalennya na osnovi korotkoterminovykh kursiv-treninhiv [Development of the readiness of pedagogical workers for self-improvement based on short-term training courses] // Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher] № 190, 2020. Р. 49-53.
13. Ідеї. Натхнення. Рішення: посіб. для тренерів неформ. освіти / упоряд. Н.Трамбовецька. Київ: Інша Освіта, 2015. 70 с. Режим доступу: https://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2020/12/Handbook-for-Trainers2_IO-1.pdf.
14. Огієнко О. Формування компетентностей для демократичного громадянства в системі освіти дорослих скандинавських країн. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Суми, 2019. № 8 (92). С. 13-23. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/4-2.pdf>.
15. Тенденції розвитку освіти дорослих у розвинених країнах світу: монографія / [Авшенюк Н.М. та ін.]. ПООД імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: ІмексЛТД, 2020. С.44-60.

URL: <https://surli.cc/pdwzaw>.

16. Акименко І. Неформальна освіта як актуальний тренд сучасної освіти Європи // Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2024. С. 3-7. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/723/761>.

17. Волярська О.С. Пастушок О.І. Особливості розвитку освіти дорослих у європейських країнах // ScienceRise. Pedagogical Education. 2016. № 7. С. 51-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_7_12.

18. Павлик Н. П. Зарубіжний досвід організації неформальної освіти // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» Ніжин: НДУ ім. М. Гогля, 2016. - №1. С. 264-273. URL: <https://surl.li/zcnobs>.

19. Огієнко О., Терьохіна Н. Неформальна освіта дорослих у Сполучених Штатах Америки: історія і сучасність: монографія. – Суми: 2019. 195 с. URL: <https://surl.li/bbuaxm>.

20. Ліквідація неписьменності (Лікнеп) // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-55470> ..